

F o n o t o v , G.

A SZABADPOLC-RENDSZER ÉS A BIBLIOGRÁFIA

A szabadpolc-rendszer szervezésénél számos probléma merül fel azzal kapcsolatban, hogy miképpen használják fel a bibliográfiát. Többek között felvetődik a kérdés, szükség van-e valamilyen új típusú bibliográfiákra?

A jelen cikk kísérletet tesz e kérdés megvitatására.

A szabadpolc-rendszer fokozza a bibliográfia olvasószolgálati szerepét. Az új körülmények között még azok a könyvtárosok is megértették a bibliográfia fontosságát, akik a bibliográfiát korábban lebecsülték.

A szabadpolc-rendszerre áttérő könyvtárak bibliográfiai szemléket szerveznek és kiállításokat rendeznek. Több helyen kölcsönzik is a bibliográfiákat. Egyes könyvtárosok nemcsak a meglévő bibliográfiákat használják, hanem maguk állítanak össze ajánló bibliográfiákat és olvasási terveket.

A legjobb könyvtárak tapasztalatai arról tanuskodnak, hogy a bibliográfia hozzáértő felhasználása jelentősen befolyásolja az olvasók érdeklődésének alakulását és az olvasmányok kiválasztását.

A szabadpolc-rendszerrel fokoznunk kell a bibliográfia szerepét. A könyvtárosok még nem használják kellőképpen a rendelkezésre álló bibliográfiákat, - s az ajánló bibliográfia jelenlegi helyzete sem felel meg az új feladatoknak.

Természetesen sok jó bibliográfiánk van. De ha igaz az, hogy a mai olvasó - Sz. I. VAVILOV akadémikus kifejezése szerint - a könyvek Himalájái előtt áll, az is fennáll, hogy a könyvtáros még a bibliográfiák dzsungeljében is tévelyeg.

Viszonylag nem is oly rég még nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű bibliográfia. A helyzet azonban jelenleg gyökeresen megváltozott. Mindössze 3 esztendő leforgása alatt (1956-tól 1958-ig) 1970 bibliográfiai kiadvány jelent meg nyomdai előállításban (ezenkívül nagy mennyiségű bibliográfiát adtak ki rotaprint eljárással).

Bármily nagy is a közkézben forgó bibliográfiák száma, számos kérdés, sőt egész tudományterületek nincsenek még bibliográfiailag feldolgozva. Így például jelenleg kevés az olyan segédeszköz, melynek felhasználásával propagálni lehetne az SzKP történetével, az ateizmussal, az erkölccsel, a pedagógiával, a szocialista tábor országaival stb. foglalkozó legjobb kiadványokat.

Még az egy-egy tudomány rokontémáit felölelő bibliográfiáknak is különböző olvasói és célrendeltetésük van, különböző területek szakirodalmát ölelik fel.

A könyvtárosok azért sem tudják jól felhasználni a bibliográfiákat, mert ezek rendszerint szűk területre korlátozott anyagot adnak, s a bibliográfiában szereplő kiadványok egy része (néha igen-csak jelentős része) nincs is meg az illető könyvtárban. És megfordítva: minden könyvtárban található olyan könyvek, melyek a bibliográfiákban nem szerepelnek. Amikor a könyvtáros átlapozza a frissen beérkező bibliográfiákat és nem talál bennük említést az állományában meglévő kiadványokról, az ilyen bibliográfiákat félreteszi és többé ügyet sem vet rájuk. Egyetlen járási könyvtárban sincsenek meg mindazok a könyvek, melyek a mintakatalógusban szerepelnek. Ugyanakkor minden könyvtárban vannak szép számmal olyan könyvek, melyeket a mintakatalógus nem tüntet fel. Ugyanez a helyzet a nyomtatott annotált katalóguscédulákkal.

A bibliográfiák széleskörű felhasználásának biztosítása végett - kiváltképpen a szabadpolc-rendszerrel - meg kell szüntetnünk a bibliográfiák szedett-vedett jellegét, gondoskodnunk kell a hiányok pótlásáról. Néhány olyan fő típusra kell szorítkoznunk, amelyek nagy ismeretanyagokat ölelnek fel. S ami a fő: a bibliográfiáknak nagyobb mértékben kell ö s z h a n g b a n l e n n i e k a

könyvtárak állományával.

A legfontosabb tájékoztatási apparátus a katalógus, ezt az eszközt kell aktívan felhasználnunk az olvasás irányításához. A katalógusokat semmiféle bibliográfia nem helyettesítheti. Ennek ellenére sok könyvtár a szabadpolc-rendszerre való áttérés után teljesen elhanyagolja a katalógusokat.

Egyes könyvtárosok az olvasó „pszichológiájára” hivatkoznak, mondván, hogy most már az olvasó nem kíváncsi a katalógusra, mert közvetlenül kézbeveheti a könyveket. Ez nem igaz. Hala-déktalanul intézkedni kell, hogy tökéletesítsük a katalógusokat és megtanítsuk az olvasókat arra, hogyan kell a katalógussal bánni. Türelmesen meg kell magyarázni az olvasóknak, hogy a jó katalógusok segítségével (különösképpen az annotált katalóguscédulákat tartalmazó katalógusokkal) tökéletes képet nyerhetünk az állományról, s könnyűszerrel kiválaszthatjuk a szükséges könyveket.

Mellesleg megjegyezzük, hogy a könyvtárosoknak mindent el kell követniök, hogy az iskolával és a társadalmi szervezetekkel karöltve már gyermekkortól kezdve ráneveljék az olvasókat a katalógusok és a legkülönbözőbb bibliográfiák használatára.

Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, nem érné-e meg, hogy a számtalan kis bibliográfia összeállításával foglalkozó bibliográfusok és módszertani szakemberek erejük egy részét olyan utmutatók készítésére fordítsák, melyek megmagyarázzák a katalógusok és a bibliográfiák használatát.

HOGYAN SEGITSÜK AZ OLVASÓKAT A KÖNYVEK KIVÁLASZTÁSÁBAN?

A könyvtárak anyagi helyzetének javulása és a könyvtárosok kiváló szakképzettsége jó előfeltétel ahhoz, hogy a közeljövőben áttérjünk a nyomtatott katalógusok előállítására. Az ilyen katalógusok felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak az olvasóknak. Az olvasó a nyomtatott katalógus birtokában minden részletre kiterjedően megismerkedhetik az állománnyal, és még mielőtt felkeresné a könyvtárat, összeállíthatja a kívánt könyvek jegyzékét. A nyomtatott katalógusok elkészítésének kérdése időszerűvé vált, s külön megvitatást igényel.

De nincs olyan katalógus - beleértve a nyomtatott katalógust is - mely megoldaná az olvasás irányításának problémáit. A könyvtárosnak mindenkor segítséget kell nyújtania a könyvek kiválasztásához, még akkor is, ha az olvasó már átnézte a katalógus megfelelő szakát, s hozzávetőlegesen meghatározta a maga számára a kívánt könyvek jegyzékét. Fel kell hívni az olvasó figyelmét az érdeklődési körébe vágó legjobb könyvekre.

Hogy az olvasó részletesebb adatokat nyerjen a szóban forgó könyv tartalmára vonatkozóan, az előszót tanulmányozza.

De a kiadványoknak csupán kis részében található előszó. Előszót általában kiváló tudósok és az irodalom klasszikusainak összegyűjtött műveihez irnak. Előszó van továbbá a modern külföldi szerzők oroszra fordított művei előtt is, de a szovjet írók és tudósok legtöbb műve elé nem kerül előszó. Az időszaki sajtó is csak kis részét ismerteti a megjelenő kiadványoknak. Ilymódon az olvasónak koránt sincs mindig lehetősége ahhoz, hogy akár csak hozzávetőlegesen is tájékozódjék a könyvek szerzőiről, a könyvek tartalmáról. Meg kell követelnünk a kiadóktól, hogy lehetőleg minél több könyvet lássanak el előszóval és a szerzőről szóló tájékoztatással.

Magától értődik, hogy a könyvtáraknak össze kell gyűjteniök a kiadványokról szóló ismeretéseket, s ezekre fel kell hívniök az olvasók figyelmét. Aligha számíthatunk ugyanis arra, hogy a közeli években megjelenő minden könyv előszóval, tájékoztató adatokkal jelenjék meg. Azt viszont sokkal könnyebben elérhetjük, hogy minden könyvbe részletes annotációt *n y o m j a - n a k* (ma már egyes kiadók, például a „*Molodaja Gvardija*”, készít is ilyen annotációkat). Az annotációkra rendkívül nagy szükségük van mind az olvasóknak, mind a könyvtárosoknak, illetve a könyvkereskedelem dolgozóinak. Még a „*Rendelési jegyzékek*”-ben szereplő annotációk is nagy segítséget nyújthatnak az olvasóknak (kívánatos lenne, hogy ezeket az annotációkat terjedelemben növeljék, minőségben pedig javítsák).

Az olvasóknak és a könyvtárosoknak szükségük van az egyes tudományágakról készített annotált bibliográfiákra is. Ezekben a kiadványokban fel kell sorolni mindazokat a könyveket, melyek megérdemlik, hogy propagáljuk a széles tömegek körében (ilyenek például: „*A legjobb kémiái könyvek*”, „*A legjobb biológiai könyvek*” stb.). Ez lehetővé teszi, hogy az olvasó jegyzékét készítsen az érdeklődési körébe vágó anyagról, s megkapja a kívánt kiadványokat saját könyvtárában.

IHa az állomány minden egyes szakaszon tartja elő ilyen bibliográfiát állítunk, ez az illető szak

speciális bibliográfiai előszavaként fog szerepelni, s jól felhasználható mind az olvasók, mind a könyvtár munkatársai által.

MIRE VAN SZÜKSÉGÜK A KÖNYVTÁROSOKNAK?

Különös jelentősége van a szabadpolc-rendszerben az olvasás irányításának, jelentősen megnő a könyvtáros szerepe. A könyvtáros és az olvasó közötti viszony bensőségesebbé és közvetlenebbé válik.

Az olvasók, a könyveket nézegetve, a legkülönbözőbb kérdésekkel fordulnak a könyvtárhoz. Ahhoz, hogy a könyvtáros válaszolni tudjon ezekre a kérdésekre, jól kell ismernie állományának valamennyi szakcsoportját. Kijelenthetjük, hogy a könyvtáros semmilyen más körülmények között nem áll olyan nehéz vizsga előtt, mint éppen a szabadpolc-rendszer esetén.

Ez arra kötelezi a könyvtárost, hogy még alaposabban tanulmányozza a bibliográfiákat és a bennük ajánlott könyveket.

De a könyvtárosnak nem csupán a legjobb könyveket kell ismernie. Bizonyos fokig át kell tekintenie az egész anyagot, ismernie kell a kiváló, a jó és a részben már elévült irodalmat is. A könyvtáros gyakran nem képes megállapítani, hogy melyik könyv avult el (megjegyzendő, hogy az ilyen megállapításhoz nem áll mindig módjában szakértők megkérdezése sem).

A szabadpolc-rendszerre való áttéréskor a könyvtáros egyik legfontosabb feladata az állomány gondos felülvizsgálata, s az elavult, illetve a tudomány jelenlegi állásának nem megfelelő anyag kiiktatása. E roppant fontos feladat helyes megoldása a könyvtáros tapasztalataitól és tudásától függ. De még a szakképzett könyvtárosnak is szüksége van segítségre.

Nem véletlen, hogy a szabadpolc-rendszerre való áttérésnél súlyos hibák is történnek. Egyes könyvtárak elavult könyveket hagynak a szabad válogatásra kerülő állományban. Más könyvtárak viszont ellenkezőleg járnak el: olyan kiadványokat is kiemelnek, amelyek értékes tudományos anyagot tartalmaznak.

Ahhoz, hogy segítséget nyujtsunk a könyvtárosnak az állomány tanulmányozásához és ahhoz, hogy rendet teremtsen az anyagban, megfelelő bibliográfiákra van szükség.

Jelenleg a legfontosabb segédeszközök a mintakatalógusok és a Biblioteka szamoobrazovanija (Az önképzés könyvtára) című ajánló-bibliográfia-sorozat. A mintakatalógusok azonban csupán az utóbbi esztendő legjobb anyagát tartalmazzák, s nem adnak - ismeretáganként tagolt - annotációkat és bevezető cikkeket.

De nem nyujthatnak segítséget a Biblioteka szamoobrazovanija kötetei sem. Ezek a kiadványok ugyanis meghatározott olvasókatételek számára készülnek és szintén csak a legjobb anyagot tükrözik.

A mintakatalógus átalakítható lenne oly módon, hogy több anyagot öleljen fel (és több adatot adjon a könyvekről).

Jobb azonban, ha olyan speciális bibliográfia készül, amely tájékoztatást, utmutatást ad az egész könyvállományhoz, illetve az egyes ismeretágakhoz.

Egy ilyen bibliográfiának a következő feladatokat kell ellátnia:

- 1) Dolgozza fel a szovjethatalom évei alatt megjelent és sok közkönyvtár állományában jelenleg meglévő irodalmat.
- 2) Adjon minden szakhoz alapos bevezető cikket, jellemezze az adott ismeretágot. Tüntesse fel a legfontosabb általánosító műveket, tankönyveket és oktatási segédleteket.
- 3) Közöljön annotációt a kiadványokról, illetve adjon szemlét róluk. Az anyag ismertethető az illető tudomány fő területei, illetve kiadványtipusok (forrásművek, tudományos kutatások, oktatási segédanyag, népszerűsítő irodalom, időszaki kiadványok) szerint. A második esetben feltüntethető, kinek szól a könyv.

Az általunk javasolt bibliográfia-típust egybe lehet vetni N. A. RUBAKIN Szredi knig (Könyvek között) című művével, melyet nemrég N. Sz. HRUSCSOV elvtárs is megemlített az Irók III. Össz-szövetségi Kongresszusán elmondott felszólalásában.*

* HRUSCSOV, N. Sz.: A nép szolgálata - a szovjet írók nagyszerű hivatása. = Pravda, 1959. május 24.

Mint ismeretes, LENIN ehhez a munkához írta «A bolsevizmusról» című cikkét, megírálta a «Könyvek között» szerzőjét eklekticizmusa és objektívizmusa miatt.

De LENIN egyszersmind a következőket is írta: «Mondanunk sem kell, hogy egy ilyenfajta kiadvány hatalmas érdeklődésre tarthat számot, s hogy a szerző terve nagyjából és egészében teljesen helyes. . . A szerző és az előszóban megnevezett számos munkatársa óriási munkát végzett, és olyan rendkívül értékes vállalkozásba kezdett, aminak szívből kívánjuk fejlesztését, kiadás-lesitését és elmélyítését. . . Egyetlen komoly könyvtár sem nélkülözheti Rubakin ur művét.»

Mi is volt tulajdonképpen a «Könyvek között» célkitűzése?

RUBAKIN így írt erről: «Lehetővé szeretnénk tenni mindenkinek, aki a könyvvel foglalkozik. . . , hogy tájékozódjék az orosz könyvtermésben, megismerkedjék a közmívelődés szempontjából legérdekesebb könyvekkel. . . Nemcsak ahhoz kívánánk segítséget nyújtani az olvasónak, hogy megismerkedjék a könyvek címével és rendeltetésével, hanem ahhoz is, hogy megismerje a könyvek belső tartalmát, sőt jellegét, függetlenül a címtől, oly módon, hogy mindenki, aki a könyvvel foglalkozik és minden olvasó bibliográfiai választ kaphasson bármely kérdésére. . . »

Nem kétséges, hogy az általunk javasolt bibliográfiában a kommunista világnézet alapján kell a válogatást és az értékelést végeznünk. Ily módon a mi bibliográfiánk a fő dologban fog lényegesen különbözni N. A. RUBAKIN «Könyvek között» című munkájától. Kétségkívül áll, hogy a társadalmi rendszerünk sajátosságai és a kommunista nevelés területén végrehajtandó feladatok következtében egyéb eltérések is lesznek benne.

Nem első ízben vetődik fel egy nagy, egyetemes jellegű bibliográfia elkészítésének kérdése. Az SzKP Központi Bizottságának «Az irodalmi kritikáról és a bibliográfiáról» című, 1940. évi határozata kötelezte a Szovjetunió Tudományos Akadémiáját, hogy 1941-ben kezdjen hozzá egy, a tudomány és az ismeretek valamennyi fő területét felölelő nagy bibliográfiai mű («Könyv a könyvekről») kiadásához. A háború megakadályozta e határozat végrehajtását.

Olyan hangok hallatszanak, hogy egy ilyen mű megírása rendkívül bonyolult. A helyzet azonban az, hogy ma minden könyvtárosnak egyedül kell megoldania ezt a feladatot. A megoldás sok esetben helytelen, igen hibás. A nagy könyvtárakban és könyvtárosképző főiskolákon dolgozó kiváló képzettségű bibliográfusok feltétlenül megoldhatják az ismeretáganként elkészítendő bibliográfiák problémáját. Ezáltal az olvasók és a könyvtárosok óriási segítséget kapnának.

Eredeti cím : Otkrütij dosztup i bibliografija.
Megjelent : Bibliotekar'. 1959. 9. no. 30-32. p.
OSZK ford. sz.: 2272

Nikolaj Alekszandrovics RUBAKIN 1862-ben született. Az egyetemen a matematika és fizika szakot végezte, de tanári állást nem vállalhatott, mert haladó nézetei miatt már egyetemi hallgató korában a cári rendőrség felteletistájára került. Már kora ifjúságában lelkes könyvbarát volt. (Anyjának könyvkereskedése, illetve kölcsönkönyvtára volt.) Felesége résztvett a múlt század végi és a századeleji forradalmi értelmiségi mozgalmakban; Mint tanítónő N.K. KRUPSZKAJÁVAL, A.M. KOLLONTAJJAL és még több ismert forradalmárral együtt a munkások felvilágosítására és forradalmi szervezésére létesített vasárnapi iskolákban tanított.

RUBAKIN élete céljává a tudományos ismeretek, a könyv és az olvasás terjesztését tűzte ki. Irodalmi munkásságát (írt szépirodalmi, ismeretterjesztő természet tudományos könyveket, könyvtártudományi munkákat és szerkesztett bibliográfiákat) ez a célkitűzés határozta meg. A cári rendőrség zaklatása elől 1907 végén Svájcba emigrált, ahol haláláig (1946. november 23) tartózkodott. Emigrálásakor magával vitte 8000 kötetes magánkönyvtárát; ez haláláig 100 000 kötetre gyarapodott. Könyvtárában szinte teljességgel megvoltak a XIX. század hatvanas éveinek orosz folyóiratai és hírlapjai, az első orosz forradalom alatt megjelent periódikák és a XIX. század elejétől az illegálisan kiadott orosz irodalom. Az Októberi forradalom előtt LENIN és számos más forradalmi vezető használta RUBAKIN könyvtárát. (Pl. PLEHANOV és LUNACARSZKIJ).

Az értékes gyűjteményt RUBAKIN végrendeletében a Lenin Könyvtárra hagyományozta; az anyag 1948-ban érkezett meg a Szovjetunióba és a Lenin Könyvtár ekkor vette fel különjűjteményei közé.

Az olvasó mindig élénken foglalkoztatta RUBAKINT. Svájcban saját kezdeményezéséből és erejéből megalapította a «Bibliopszichológiai Intézetet», és magát az olvasás pszichológiájának studiumát. Két könyve jelent meg a kérdéssel kapcsolatban, egyik Párizsban francia nyelven, a másik pedig oroszul Moszkvában. (Pszichologija csitatel'ja i knigi. 1929.)

A Könyvek között e bibliográfiáról - LENINNEL az élen - számosan írtak recenziókat és kritikákat. (Az idevonatkozó irodalom megtalálható: Szokurova, M.V.: Obscsie bibliografii ruszskih knig grazsdanszkoi peccsati 1708-1955j. Moszkva, 1956. 173.p.) RUBAKIN életéről és munkásságáról a következő cikkek tájékoztatók: Rubakin, A.N. (R.fia, egyetemi tanár): Nikolaj Alekszandrovics Rubakin. = Szovetszkaja Bibliografija. 1957. 45.no. 42-50.p. - Mavricszova, K.G.: N.A. Rubakin - vudajucszijsza propagandiszt knigi. = Szovetszkaja Bibliografija. 1957. 45.no. 51-65.p.